Vestdijk-jaarboek 1998

Het oog van de meester

Onder redactie van

HARRY BEKKERING, W. BRONZWAER, RUDI VAN DER PAARDT, GER VERRIPS en GERBEN WYNIA

Nijgh & Van Ditmar Amsterdam 1998

Uitgave in samenwerking met de Vestdijkkring
Copyright © diverse auteurs en Stichting Administratiekantoor
Auteursrechten S. Vestdijk 1998
Typografie Françoise Berserik
Omslag Laura van Merendonk
ISSN 1386-1190
NUGI 320 / ISBN 9038878176

Inhoud

Voorwoord 7

I HERINNERINGEN

BIBEB Krassen in het geheugen 13

WILLEM BRAKMAN Vestdijk *en pantoufles* 21

MAX NORD Een herinnering 23

II REACTIES

S. VESTDIJK Illustratieve essaykunst van Pierre H. Dubois: beperkte visie op Henry Miller 29

PIERRE H. DUBOIS Reactie zonder weerwoord 32

S. VESTDIJK Religie van het minimum 34

GUILLAUME VAN DER GRAFT Misverstand 42

S. VESTDIJK Het Woud der Verwachting 46

HELLA S. HAASSE Korte reactie 49

S. VESTDIJK Glimwormen der fantasie 50

L.TH. LEHMANN De kritiek van Vestdijk 55

S. VESTDIJK Realisme en fantastiek 58

ADRIAAN VAN DER VEEN Vestdijk over 'Vleugels' 61

S. VESTDIJK Boekaankondigingen 64

THEUN DE VRIES De recensent gerecenseerd 67

S. VESTDIJK Vernieuwing onzer dichtkunst door Leo Vroman. De jongeren ten voorbeeld 71

LEO VROMAN Gesprek 74

S. VESTDIJK Vier dichters onder de loupe 76

VICTOR WESTHOFF Herinnering aan Vestdijk 79

III RELATIES

AAD MEINDERTS Vestdijk over Blaman. Blaman over Vestdijk 85

HANS ANTEN Het non plus ultra in Nederlands proza.
S. Vestdijk en F. Bordewijk over elkaar 98

MIEKE KOENEN 'Dit donkere boek'. Simon Vestdijks bespreking
van Ida Gerhardts *Het levend monogram* 111

G.F.H. RAAT Periandros en Periander. Over Vestdijk en Hermans 119

BERT VANHESTE 'Heden ik, morgen gij...' Lampo en Vestdijk:
Ruiters op bedroevend snel van de lezers wegdrijvende wolken 135

VINCENT HUNINK 'Eenvoudig niet meer diskutabel!'
S. Vestdijk en Gerard Reve 147

MAAIKE MEIJER Vestdijk en Vasalis 158

JAN VAN DER VEGT Toe-eigening van verleden: Anton Wachter
en het valse geheugen van Hendrik de Vries 164

Voorwoord

Dit derde Vestdijk-jaarboek bestaat, zoals zovele teksten van de Meester zelf, uit drie delen, respectievelijk 'Herinneringen', 'Reacties' en 'Relaties' genaamd. Het deel 'Reacties' vormt het centrum van het boek. Het gaat hier om stukken van auteurs, wier – uiteraard vroege – werk destijds door Simon Vestdijk is gerecenseerd en die nu trachten te reconstrueren hoe zij de kritiek(en) in kwestie hebben ervaren. Vragen als 'Wat heeft de recensie van eertijds voor mijn verdere werk betekend' of 'Wat heeft Vestdijk gezien wat andere critici hebben laten liggen' komen diverse malen aan de orde. De gehele exercitie was een idee van redactielid Gerben Wynia; vandaar dat diens naam in enkele reacties voorkomt en in een enkel geval het antwoord de vorm heeft aangenomen van een aan hem persoonlijk gerichte brief.

In de antwoorden valt wel een lijn te ontdekken. Als we van de reactie van Hella S. Haasse afzien (van haar is de bedoelde brief, waarin zij duidelijk laat blijken Vestdijks tamelijk negatieve beoordeling van haar volumineuze historische roman *Het woud der verwachting* onjuist te achten, weerlegd door de tijd), bestaat er een 'schuchtere communis opinio' dat Vestdijk de sterke en eventuele zwakkere kanten van het besproken werk scherp heeft gezien. Soms evenwel wilde hij zo diep peilen dat aan een oppervlakkige, maar wel bedoelde betekenis voorbij werd gegaan: vooral de reactie van Barnard/Van der Graft geeft daarvan een vermakelijk, Vestdijks neiging tot hyperinterpretatie uitstekend typerend, voorbeeld. Van instemming achteraf met Vestdijks tamelijk kritische houding getuigt de bijdrage van Theun de Vries, die ook zelf geen hoge dunk meer heeft van zijn poëzie. Niet alle nog in leven zijnde auteurs die zijn aangezocht, hebben op Wynia's verzoek om een reactie op een of meer kritieken van Vestdijk op hun werk in positieve zin gereageerd. Gerard Reve wilde geen medewerking aan dit jaarboek verlenen. Dat is natuurlijk te betreuren: zijn vroege werk is door Vestdijk niet alleen met instemming besproken, maar ook zo deskundig en met prospectief inzicht in de ontwikkeling van diens talent, dat de relatief uitvoerige recensies van Vestdijk van *De avonden* en *Werther Nieland* als mijlpalen gelden in de Reve-forschung; het zou interessant kunnen zijn om de Volksschrijver dáárover te horen. Maar kennelijk is hij nog zo gebelgd door Vestdijks afwijzing van de brievenboeken uit de jaren zestig,

VINCENT HUNINK

'Eenvoudig niet meer diskutabel!'

S. Vestdijk en Gerard Reve

S. Vestdijk en Gerard Reve in één adem noemen is weinig minder dan een paradox. Ogenschijnlijk is er vrijwel niets dat deze twee 'grote schrijvers' gemeen hebben. Tegenover de psychologische romancier, dichter en criticus Vestdijk staat de woordkunstenaar Reve met zijn, naar eigen zeggen, romantisch-decadente inslag. Vestdijks geraffineerd geconstrueerde vertellingen staan ver af van Reves barokke en religieus geladen bekentenisproza.

Ook in hun werkwijze verschillen beide auteurs: waar Reve veelal autobiografisch schrijft, blijft Vestdijks persoon minder direct zichtbaar. En heel concreet: tegenover de veelschrijver Vestdijk staat de 'gekwelde kunstenaar' Reve, die voortdurend klaagt over het moeizaam verlopende schrijfproces en die feitelijk maar mondjesmaat produceert. Slechts op zakelijk vlak is er een duidelijke overeenkomst, in het 'leven van de pen'.

Toch is het mogelijk om Vestdijk en Reve met elkaar in verband te brengen. Ze hebben namelijk vrij uitvoerig *over* elkaar geschreven. In de eerste jaren was het de criticus Vestdijk die over de jonge, veelbelovende Gerard Reve (aanvankelijk Simon van het Reve) schreef, later draaiden de rollen om en reageerde Reve, inmiddels een gevierd auteur, op Vestdijk. Onvermijdelijk komen uit die wederzijdse reacties vooral de verschillen naar voren.[1]

'Aangrijpend slot'

Vestdijk was er vroeg bij om het talent van de jonge Reve te onderkennen. Zijn recensie van *De avonden* door, toen nog, Simon van het Reve, dateert van 28 november 1947, kort na de verschijning van het boek. Het stuk behoort daarmee tot de allereerste reacties op Reves werk, samen met de besprekingen van onder meer Annie Romein-Verschoor, Anna Blaman, Adriaan van der Veen, Jef Last, W.L.M.E. van Leeuwen en F. Bordewijk.[2]

Anders dan veel van zijn collega-recensenten reageert Vestdijk opmerkelijk positief. Hij begint evenwel met een kritische opmerking over het prospectus van de uitgeverij, die spreekt van het 'tonen van de gees-

telijke nood van de na-oorlogse tijd, in het bijzonder van hen, die in de oorlog volwassen werden'. Vestdijk suggereert dat de zinsnede uit de koker van Reve zelf afkomstig is[3] en bestrijdt haar vervolgens uitdrukkelijk. Die oorlogsgeneratie wordt in het boek niet speciaal vermeld, merkt hij op, zoals eigenlijk de hele oorlog er nauwelijks in voorkomt. *De avonden* is volgens Vestdijk dus niet 'het boek van een generatie', zoals veel critici destijds dachten.

Het ontbreken van oorlog brengt hem op het schijnbaar ontbreken van liefde in het boek. Frits van Egters probeert zich tevergeefs van de invloed van zijn ouders te bevrijden. Met veel cynisme en een hyperkritische blik tracht de held zich te wapenen, maar de psycholoog Vestdijk analyseert de zaak haarfijn:

'[Men komt] aldra tot het inzicht, dat hier sprake is van een verdrongen liefde voor de ouders, de fixatie aan een jeugdphase die, met het hart nog beleden door de rijpende persoonlijkheid niet meer wordt aanvaard. Frits van Egters wil zijn ouders liefhebben, maar hij kan niet meer; en in plaats van zijn liefde op een ander object te richten – een meisje, een taak – blijft hij rondhangen op het toneel van zijn onmacht, telkens geneigd om zijn ouders de schuld te geven en toch ook weer te intelligent en te eerlijk om niet de schuld bij zichzelf te zoeken, terwijl er in werkelijkheid van schuld geen sprake is, doch slechts van een vertraagde gemoedsontwikkeling.'[4]

Vestdijk concludeert dan ook dat het niet gaat om een 'naoorlogsroman', maar om een roman van 'zelfopgelegde liefdeloosheid'. Frits' cynisme is niet een specifieke reactie van zijn generatie maar een tijdloze projectie van zijn dieper liggende probleem: een leven zonder zin.

In het voorbijgaan prijst Vestdijk Reves sobere stijl, zin voor kenmerkende details en goede dialoog, en tot slot licht hij er nog twee elementen uit waardoor *De avonden* volgens hem uitstijgt boven de grauwe alledaagsheid: de bevrijdende humor en de befaamde religieuze apotheose in de laatste alinea's van de roman. 'Van dit zeldzaam navrante slot, dat de gehele roman draagt, is geen denkbeeld te geven, men moet het gelezen hebben. Het behoort tot het aangrijpendste wat ik ooit onder ogen kreeg.'[5]

Modern

Als we Vestdijks recensie vergelijken met andere reacties uit de begintijd en beschouwingen die in de loop der jaren aan *De avonden* zijn gewijd, steekt ze gunstig af. Niet alleen is de recensie bondig en kernachtig, maar ze oogt eigenlijk nog altijd modern. Natuurlijk, de stijl is niet meer van onze tijd, maar Vestdijks observaties zijn voor een groot deel treffend.

Stilistisch heeft Vestdijk in Reves boek ongetwijfeld veel van zijn eigen ideaal herkend, gezien zijn positieve uitlatingen hierover. Inhoudelijk gezien is het minste wat men kan zeggen, dat de somberheid en uitzichtloosheid van het boek Vestdijk niet, zoals veel andere recensenten, tot morele en veroordelende uitspraken leidt. Godfried Bomans bijvoorbeeld sprak van 'een schrikbarend boek' en bestond het zijn zorg uit te spreken voor de geestelijke gezondheid van de auteur. En Jef Last bezong liefdevol de frisse arbeidersjeugd, die van zo'n kleinzielig boek niets zou moeten hebben.[6]

Zulke moraliserende uitspraken blijven bij Vestdijk achterwege. In zijn psychologische benadering is niet veroordelen maar begrijpen het doel. Hij legt Frits misschien wel iets te veel op de divan van de psychiater, op een manier die we tegenwoordig niet snel meer aantreffen, zeker niet in de literaire kritiek. Maar afgezien van het jargon is het psychologiserende denken ook anno 1998 nog heel herkenbaar.

Positief is ook Vestdijks vermijden van vragen of het boek nu wel of niet realistisch en naturalistisch is, academische kwesties die de pennen van velen in beweging brachten. En over de 'generatie-vraag' lijkt de discussie inmiddels wel beslist: als *De avonden* slechts het boek van een generatie was, zou het niet telkens weer nieuwe groepen lezers weten te boeien, tot aan de dag van vandaag. Vestdijk heeft dus gelijk gekregen.

In nog sterkere mate geldt dit misschien wel voor het slot van zijn recensie. Vestdijk is de eerste criticus die wijst op de bevrijdende werking van humor en religie in *De avonden*. Wat de humor betreft is hij lange tijd zelfs de enige: sommige collega-recensenten spreken zelfs expliciet over het *ontbreken* van humor, zoals Gerard van Eckeren.[7] Het is nu nauwelijks meer voorstelbaar dat hele groepen literatuurcritici de fundamentele rol van humor bij Reve niet opmerkten. Er is inderdaad, zoals Reve zelf al vroeg zei, 'veel onzin' beweerd over *De avonden*. Of waren de jaren veertig en vijftig echt zo'n tobberige periode dat haast niemand er oog voor had? Hadden critici toen geen gevoel voor humor?

Ook Vestdijks korte en waarderende opmerkingen over de rol van de godsdienst zijn beslist terzake. In retrospectief gezien zijn ze bovendien meer dan juist gebleken. Wat in *De avonden* nog tussen de regels staat en in de kiem aanwezig is, zou in Reves latere werk volledig tot ontwikkeling komen. Met de combinatie 'humor en godsdienst' is de schrijver Reve feitelijk heel behoorlijk getypeerd. Of beter gezegd: godsdienst en humor,[8] want het tweede staat bij Reve in dienst van het eerste, of dient soms ter vervanging ervan.

Of Vestdijk Reves latere ontwikkelingen voorzag, lijkt me de vraag. Maar hij moet in de vroege Reve een geestverwant herkend hebben. En als hij het al niet deed, legden anderen het verband wel. Zo schreef Fokke Sierksma: 'Ook al zou Van het Reve nooit een letter van Vestdijk gelezen hebben, zijn boek is uit de school van deze schrijver.'[9] Ook Bert Schierbeek wees al vroeg op parallellen tussen Vestdijk en Reve.

Polemiek

Na Vestdijks gunstige onthaal van *De avonden* wekt het geen verbazing dat hij ruim twee jaar later ook aandacht schenkt aan *Werther Nieland*, verschenen in november 1949.[10] Maar geheel anders dan bij *De avonden* is hij nu zowat de enige criticus die het boekje bespreekt.[11]

Daarvan is Vestdijk zich zeer wel bewust en een flink deel van zijn stuk bestaat dan ook uit polemiek tegen de literaire wereld: die klaagt wel over de 'lost generation' van de oorlog maar leest het nieuwe werk niet. Eerst gaat men met veel rumoer in op een debuutroman, die zelfs bekroond wordt, maar daarna volgt een hardnekkig zwijgen.

En waarom zweeg de kritiek over *Werther Nieland*? Vestdijk suggereert dat dit kwam door de 'Vieze Woorden' en de 'Kinderlijke Sexualiteit' in het werk, en rept van 'doodzwijgen' en zelfs van een 'zwijgplicht', die hij ook in de tekst zelf terugvindt. Met name de seksualiteit en de krankzinnigheid van Werthers moeder worden door de schrijver slechts indirect aangeduid, hoewel ze voor de goede lezer onmiskenbaar aanwezig zijn.

Evenals in zijn vorige recensie gaat Vestdijk expliciet in op de werking van humor. Hij verbindt die met zijn motief van 'zwijgplicht': juist door het vele verzwijgen treedt een *vis comica* aan de dag, zoals in het verhaal over Werthers tante die de kinderen mee uit neemt, kennelijk om ze geen getuigen te laten zijn van het afvoeren van Werthers moeder naar een inrichting. Ironisch genoeg pakt de zaak ongelukkig uit omdat

de voorstelling die ze bezoeken er een van 'drastisch onfatsoen' is.

Kern van de novelle is volgens Vestdijk de subjectieve wereld van tien- en elfjarigen, waarin alles draait om machtsverhoudingen. Hij noemt het, met de psychoanalytici, de 'latente periode' of ook 'de magische wereld der pre-puberteit'. Die psychische toestand verklaart waarom de ikfiguur, Elmer, verwoed medestanders werft en vijanden aanwijst, en maakt ook zijn magisch reageren op teleurstellingen begrijpelijk. De primitief-magische en mythisch-symbolische sfeer van de novelle zijn, in Vestdijks optiek, een toevoegsel van Reve aan wat verder in de lijn staat van het Hollands realisme (*Het Hollandse realisme is niet altijd te versmaden*![12]). Hij verbindt Reve zelfs rechtstreeks met 'de traditie Woutertje Pieterse-Jaapje'.

Via een wat merkwaardige omweg eindigt de recensie opnieuw polemisch. De moeder van Werther maakt Elmer bang maar fascineert hem ook, en is in elk geval het levende bewijs dat niet de hele volwassenenwereld bestaat uit 'ontnuchterende kruideniers, Esperantomannetjes en Frauen von Stein'. Met die laatste naam trekt Vestdijk een al eerder door hem bestreden letterkundige dame zowat letterlijk ín de novelle. Aan het slot roept hij haar zelfs op om Reves boek nu eerst maar eens rustig te lezen, met geduld en aandacht en zonder haar 'onverdragelijke bemoeizucht'.

Over de stijl van het 'kleine meesterwerk' *Werther Nieland* staan kort voor het slot van de recensie nog een paar zinnen.

'Er is mij weinig gelegen aan stilistische en compositorische bespiegelingen over deze novelle, die in aesthetisch opzicht de indruk wekt van een koel zilveren druppelgordijn onder een dreigende hemel. Iedere druppel is kristalhelder en bergt waterwezentjes: kreeftjes en infusoriën.'[13]

Met deze klassieke *praeteritio* geeft Vestdijk een indringend beeld van de stijl en sfeer van de novelle.

De jaren vijftig

Het is opvallend dat deze recensie aanzienlijk langer is dan Vestdijks eerdere stuk over *De avonden*. Misschien had hij nu eenvoudig meer ruimte tot zijn beschikking (in een literaire periodiek), maar het lijkt erop of hij ook werkelijk meer te zeggen had. De stellige en polemische toon van zijn bespreking kan niemand ontgaan. Kennelijk voelde hij de behoefte zijn tijdgenoten een lesje te leren, aan de hand van Reves no-

velle. Spelen hier onvereffende rekeningen van Vestdijk zelf meer

De nogal tijdgebonden polemiek doet anno 1998 wat afbreuk aan het stuk. Verder doet de poging om seksualiteit en andere taboes te expliciteren nu wel wat geforceerd aan. Maar misschien moeten we dit in de context van de vroege jaren vijftig zien. Als men toen werkelijk zo benauwd en kleinzielig was, werkte Vestdijks stuk misschien wel verhelderend.

Los van deze tijdgebonden factoren bevat ook deze recensie toch een aantal waardevolle observaties, met name over karakteriserende details en over de humor. Het is opmerkelijk dat Vestdijk ook nu weer, in dit bij uitstek sombere verhaal, de humor opmerkt en bovendien nader weet te duiden. Zijn gevoel voor humor moet deels wel hetzelfde zijn geweest als dat van de vroege Reve. Hoe dit ook zij, hij treedt hier zonder meer op als verdediger en voorvechter van Reve, alleen al door zo nadrukkelijk aandacht voor *Werther Nieland* te vragen.

Veel geholpen heeft het overigens niet. Vestdijks stuk mag dan worden gekwalificeerd als 'onovertroffen',[14] voor de interesse in Reve en de verkoop van zijn werk maakte het in zijn eigen tijd geen enkel verschil.[15] Vestdijk bleef hier dus een roepende in de woestijn.

Internationaal

Nog een derde maal nam Vestdijk het op voor Reve. Ook diens Engelstalige verhalenbundel *The Acrobat and Other Stories* uit 1956[16] werd door Vestdijk kort besproken.[17]

Hij betreurt Reves 'linguïstische desertie' en vergelijkt het nieuwe werk vervolgens met niets minder dan de verhalenbundel *Dubliners* van James Joyce. Verder ziet Vestdijk een duidelijke lijn lopen van *Werther Nieland* naar de vier verhalen in Reves nieuwe boek, vanwege de hier weer volop aanwezige psychopaten, 'lieden derhalve die zich aan beide zijden van de Noordzee in een opmerkelijk geringe populariteit verheugen, maar daarom toch evengoed een onwegdenkbaar bestanddeel vormen van het werkelijke leven.'[18]

Of dit nog niet duidelijk genoeg is, verdedigt hij met kracht de vrijheid van Reve om psychopaten te beschrijven. Opnieuw wijst hij op de humor, ditmaal 'in kleine en kille doseringen toegediend'. De schrijver beeldt gevoelens uit die gewone, gezonde mensen verborgen houden en de lezer volgt hem daarin graag, zegt de recensent, in een misschien wat onthullende opmerking.

Een korte analyse van 'Gossamer' (later vertaald als 'Herfstdraden') besluit het stuk. Tot in de laatste regel blijft Vestdijk positief: hij merkt op dat de bundel beter wordt naar het slot toe, en ziet dit als een mooi compliment voor Reves 'eerste schrede op het internationale pad'.

Misschien was het een teleurstelling voor Vestdijk dat Reves internationale pad al snel doodliep. De auteur kwam weldra terug naar Nederland en stortte zich vooral op de wondere wereld van het toneel, als criticus, vertaler en toneelschrijver.[19] Deze bemoeienissen leidden echter niet tot literaire successen.

Het zou tot begin jaren zestig duren voor Reve een geslaagde literaire vorm vond. Dat was die van de sterk autobiografische 'reisbrieven', waarin hij voor het eerst kon ingaan op zijn homoseksualiteit en zijn religieuze denkbeelden. De eerste weerslag van deze nieuwe productiviteit kwam in de beroemde bundels *Op weg naar het einde* (1963) en *Nader tot U* (1966), die een belangrijke doorbraak vormden voor Reve persoonlijk en maatschappelijk enorme betekenis kregen. S. Vestdijk was inmiddels als Reve-lezer afgehaakt.

Venijn

Na alle lof die hij over de vroege werken van Reve uitstortte is het verbazend te zien hoe snel hij hem laat vallen. De liefde is in één keer helemaal over, lijkt het. Ligt het aan Reves emancipatie en zijn uitbundig gevierde homoseksualiteit? Of aan zijn eigenzinnige opvattingen over religie?

Het laatste lijkt de hoofdfactor te zijn geweest. In het befaamde 'ezelsproces' uit de jaren 1965-1968 schaarde Vestdijk zich niet in de rijen van literatoren die het voor Reve opnamen. Ook Reves toetreding tot de rooms-katholieke kerk in 1966 kon hij duidelijk niet waarderen. In een gesprek uit 1968 met Theun de Vries reageert Vestdijk als volgt op de naam Van het Reve: 'Antwoord: (*lachend*) Kom nou...! De man is zeker goed begonnen, ik had na *De avonden* veel fiducie in hem. Maar sinds hij zich te buiten gaat aan zijn 'zendbrieven' en vooral nadat hij zich heeft laten bekeren tot het Katholicisme... nou ja! Eenvoudig niet meer diskutabel.'[20]

Reve zou op een hem kenmerkende manier wraak nemen. Aanvankelijk, in de vroege jaren zestig, was hij nog betrekkelijk vriendelijk gebleven. In een fictief 'interview' in zijn *Tien vrolijke verhalen* (1961) noemt

hij de romancier Vestdijk nog onder de literair waardevolle schrijvers in Nederland, te midden van Hermans, Bordewijk, Nescio en Couperus.[21] Maar zijn oordeel over de criticus Vestdijk is al heel wat minder voorkomend. In een (echt) interview uit 1964 met H.U. Jessurun d'Oliveira reageert hij als volgt op een vraag over Vestdijks gunstige kritieken op zijn werk: 'Als Vestdijk gunstig over je schrijft, dan zegt dat niks. Ik heb nog nooit een ongunstige kritiek van hem gelezen ergens op, jij? Nou ja, een of twee mensen waar hij gewoon persoonlijk om een of andere reden wat tegen heeft.'[22]

Een paar jaar later, in 1969, is het duidelijk dat het tussen beide heren niet meer goed komt. In alweer een interview, dit maal met Michiel Schmidt, geeft Reve desgevraagd uitvoerig commentaar op Vestdijk. Dat levert drie wel zeer venijnige pagina's tekst op. Vestdijk is 'te benepen', zegt Reve, om zijn recente werk te begrijpen, en de afkeer van de rooms-katholieke kerk is niet alleen kleinburgerlijk en dom, maar heeft een pikante persoonlijke achtergrond: Vestdijk zou een jaar of zeven tevoren zelf hebben willen toetreden.

'Hij heeft zich maandenlang laten uitleggen hoe alles in elkaar zat, eerst door een dominicaan geloof ik, en toen die barstte van de hoofdpijn, door jezuïeten. Ze werden doodberoerd van de domheid van die man. Hij interpreteerde namelijk alles letterlijk, van de Heilige Drieëenheid tot de Lichamelijke Tenhemelopneming van Maria toe! Hoe dat nu kon, want dat kon toch allemaal nooit? Die man, dat is een computer, dat is een kasregister. Als je van voren op die man drukt, komt er van achteren een kassabon uit, maar daarover straks. Hoe het zij, na een tijdje wilden ze Vestdijk eigenlijk liever kwijt, want zelfs de meest geharde jezuïet kreeg na vijf minuten praten jeuk op zijn kop en ondraaglijke maagpijnen. Maar ze kwamen niet van hem af.'[23]

Uiteindelijk leek er licht te gloren: men legde de schrijver uit dat hij de grote dogma's alleen maar moest aanvaarden en verder naar believen mocht interpreteren. Het ketste toch nog af, aldus Reve, op de hoogte van de jaarlijkse kerkelijke bijdrage.

'Niemand stelde enige eis, maar hij, de zoekende ziel zelf dus, Vestdijk, wilde dat men officieel iets overeenkwam. En na eindeloos wikken en wegen en gereken kwam men op 45 gulden per jaar, nee, nu weet ik het weer precies: *f* 43,50 per jaar. En dat was hem te bar: ruim 83 1/2 cent per week, dat is geen kattepis. Zal ik u nog eens bijschenken?'[24]

Zout in de wonde

Reves wraaklust was kennelijk nog allerminst bekoeld. Bovenstaande anekdote is in zijn roman *Moeder en zoon* (1980) uitgebreid en omgewerkt tot een heel hoofdstuk (het negentiende). Vestdijk wordt daar beschreven onder de fictieve naam Onno Z., maar zo herkenbaar aangeduid dat alle lezers snappen over wie het gaat. Het hele verhaal uit het bovengenoemde interview wordt vervolgens in geuren en kleuren verteld, met tal van sappige details over des schrijvers 'onvoorstelbare schrielheid', die hem bijvoorbeeld belet om de hem bezoekende geestelijken meer dan één borrel te schenken.

Volgens Reve kón Onno Z. de leer van de kerk niet begrijpen:

'[...] met zijn uitsluitend op logies, empiries en meetlatkundig denken ingestelde brein kon hij de in wezen irrationele totaliteit van de leer, die niet op de rede steunt en de rede slechts als middel tot verwoording hanteert, met geen mogelijkheid bevatten. Religie is geen mening of overtuiging, maar een ervaring, die met het vermogen tot mythies denken en met het gevoel te maken heeft. Onno Z. bezat tal van fakulteiten, maar niet die van het gevoel: elk werkelijk menselijk gevoel was hem vreemd.'[25]

Dan volgt het hilarische verhaal over de geldelijke bijdrage waar Onno Z. tegenaan hikt, aangevuld met een paar excuses waarmee hij formeel onder de zaak uitkomt: de rooms-katholieke kerk zou de dictatuur van Franco steunen en in de oorlog te weinig goeds hebben gedaan. De huichelachtige rationalist Onno Z. komt daarmee wel in schril contrast te staan tot de 'oprechte katholiek' Gerard R.

Reve sluit het hoofdstuk in zijn roman wel af met een gebed voor de ziel van de betrokkene, maar verder is het natuurlijk een vernietigende reactie.

En of het nog niet genoeg is, zijn er ten slotte twee brieven uit 1981 aan de Vestdijk-biograaf Hans Visser, waarin Reve nog eens heel serieus, zonder slapstickeffecten, ingaat op zijn oordeel en er nog een schepje bovenop doet. Het verhaal in *Moeder en zoon*, beweert Reve, is in de kern historisch waar. Verder noemt hij Vestdijk een 'sterk sadisties gefixeerde homoseksueel, voor wie vrouwen volstrekt niets betekenden', 'een losgeslagen kleinburger', 'een totaal a-religieus mens' en rekent hij hem onder de 'symboolblinden'.[26] Het hele oeuvre wordt, kort en goed, getypeerd als 'slechte kinderboeken', en zo dendert Reve nog even door.

Het is een wrange ironie dat de psycholoog Vestdijk hier door Reve, een over het algemeen toch niet erg psychologisch ingestelde schrijver, tot de grond toe wordt afgebroken in een meedogenloze zielkundige analyse, die letterlijk op het nulpunt eindigt: 'De man zelf is zo schrikbarend oninteressant, dat hij net zo goed niet bestaan had kunnen hebben.'[27]

Tussen de vroege loftuitingen van Vestdijk voor Simon van het Reve en de wel zeer harde woorden van de Volksschrijver over Onno Z. liggen enige decennia tijd en hele werelden van verschil. Voor Vestdijk heeft de katholiek en homoseksueel Reve als kunstenaar afgedaan. Omgekeerd is hijzelf in Reves universum bijgezet in de nogal druk bevolkte afdeling 'intellectuelen, rationalisten en symboolblinden'. Misschien strekt het Vestdijks schim tot troost dat daartoe ook schrijvers behoren als Rudy Kousbroek, Gerrit Komrij en W.F. Hermans, om nog te zwijgen van broer Karel van het Reve. Hij is er dus wel in goed gezelschap.

NOTEN

1 Of de beide auteurs elkaar ooit ontmoet hebben, doet er eigenlijk niet toe. Reves uitlatingen wijzen hier overigens wel op. In een brief uit 1981 schrijft hij over 'gesprekken met V. in de zestiger jaren' waarover hij voorlopig wil zwijgen. (Gerard Reve, *Brieven aan geschoolde arbeiders*, Amsterdam 1985, p. 317.) Voor deze bijdrage beperk ik mij tot in gedrukte vorm gedane en dus naspeurbare uitlatingen.

2 Voor deze en vele latere recensies en beschouwingen over *De avonden*, zie: G.F.H. Raat (samenstelling), *Over De avonden, de eerste roman van Gerard Reve*, Schoorl 1989. Vestdijks recensie, oorspronkelijk verschenen in *Het Parool*, is in deze verzamelbundel herdrukt op p. 43-46. Daarvoor was ze herdrukt in: S. Vestdijk, *Zuiverende kroniek*, Amsterdam 1956, p. 145-147 ('Verloochende liefde').

3 Achteraf bezien is dit nog niet eens zo onwaarschijnlijk. Sinds jaar en dag heeft Reve de hand in de meeste flap- en aankondigingsteksten op zijn boeken. Dat die teksten beantwoorden aan niet-literaire regels (lees: vooral de verkoop moeten dienen) is voor Reve geen probleem.

4 Raat 1989, p. 49.

5 Raat 1989, p. 50.

6 Beide recensies zijn eveneens te vinden in de bundel van Raat (p. 72 e.v. en p. 51 e.v.). Last vergelijkt *De avonden* met een opbouwend en 'verrijkend' boek van M. Revis, ten gunste van de laatste. Dat niemand M. Revis kent, terwijl Reves eerste boek inmiddels zijn 44e druk beleeft, illustreert hoezeer een criticus de plank kan misslaan.

7 Zie: Raat 1989, 101.

8 Over Reves voor velen 'problematische' religiositeit zie onder meer de verschillende bijdragen in: Vincent Hunink, Paul Sars en Jos Paardekooper (red.), *Eigenlijk geloof ik niets. Essays over het werk van Gerard Reve*, Nijmegen 1990.

9 Raat 1989, 153.

10 In uitgaven vanaf 1964 (derde druk en later) is deze novelle gecombineerd met *De ondergang van de familie Boslowits* (eerste druk december 1950).

11 Vestdijks recensie 'Zwijgplicht in en buiten een novelle' verscheen in *Podium* van mei 1950, p. 317-321, en werd herdrukt in: *Zuiverende kroniek*, p. 148-155. De tekst is ook te vinden in: Sjaak Hubregtse (samenstelling), *Tussen chaos en orde. Essays over het werk van Gerard Reve*, Amsterdam 1983 (2e, vermeerderde druk), p. 61-69 (eerste druk 1981).

12 Hubregtse 1983, p. 67.

13 Hubregtse 1983, p. 68.

14 De term is van Sjaak Hubregtse; Hubregtse 1983, p. 10.

15 *Werther Nieland* werd pas herdrukt in 1956 in het *Verzameld Werk*. Daarna zou het tot 1964 duren voor de novelle een derde druk beleefde. De belangstelling voor Reves vroege werk kwam toen op gang vanwege zijn geruchtmakende reisbrieven in *Op weg naar het einde* uit begin 1964.

16 In 1963 verscheen een Nederlandse vertaling van dit werk, onder de titel *Vier wintervertellingen*, die sindsdien herdrukt is. De oorspronkelijke Engelse tekst is slechts eenmaal herdrukt: Amsterdam 1985.

17 'Omwegen van het gevoel' verscheen in *Critisch Bulletin* jrg. 23, 1956-1957, nr. 8 (november 1956), p. 340-343. De bespreking is door Vestdijk zelf kennelijk niet gebundeld en werd pas herdrukt in Hubregtse 1983, p. 102-105.

18 Hubregtse 1983, p. 103.

19 Over deze weinig positieve fase in Reves carrière zie: Sjaak Hubregtse, 'Gerard Reve's Tweede Periode en zijn toneelstuk Moorlandshuis', in: Hubregtse 1983, p. 125-145; Alice Mielart, 'Commissaris Fennedy en Reve's theateropvattingen' in: *Reve-jaarboek 3* (red. A. Greidanus en H. Hafkamp), Baarn 1986, p. 57-89.

20 Theun de Vries, *Gesprekken met S. Vestdijk*, 's-Gravenhage 1981, p. 85. Voor een vergelijkbaar negatief oordeel van Vestdijk over Reve, zie Pieter Grashoff, 'Herinneringen aan S. Vestdijk', in: Hans Visser (red.), *Brieven rond de Vestdijk-biografie*, Amsterdam 1989, p. 89. In deze passage herinnert Vestdijk zich in eerste instantie niet eens de naam van Reve ('die jongen die die novelle heeft geschreven... eh... Elmar...').

21 Zie: 'Gesprek met Gerard Reve' door R.J. Gorré Mooses, in: Gerard Reve, *Tien vrolijke verhalen*, Amsterdam 1961 e.v. (ik gebruikte de 14e druk uit 1983, zie daar p. 18). Het 'interview' is afgedrukt tot in de 15e druk van 1987. In de 16e druk uit 1990 (bij uitgeverij Veen) is het zonder vermelding of opgaaf van redenen geschrapt.

22 Gerard Reve, *In gesprek*, interviews, Baarn 1983, p. 59.

23 Gerard Reve, *In gesprek*, p. 126-127.

24 Gerard Reve, *In gesprek*, p. 128.

25 Gerard Reve, *Moeder en zoon*, 5e druk, Amsterdam 1984, p. 225.

26 Gerard Reve, *Brieven aan geschoolde arbeiders*, Amsterdam 1985, p. 316-317.

27 Gerard Reve, *Brieven aan geschoolde arbeiders*, p. 317.